

**İLHANLI DEVLETİ'NİN DAĞILIŞI VE HALEFİ OLAN
DEVLETLER (1335-1350)**

Firdevs Özen, İlhanlı Devleti'nin Dağılışı ve Halefi Olan Devletler
(1335-1350), Ankara, Berikan Yayınevi, 2022.

LEYLA ÖZER*

* Erzurum Teknik Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Alanı Yüksek Lisans Öğrencisi, Leyla.ozer25@erzurum.edu.tr

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyelerinden Firdevs Özen tarafından 2022 yılında hazırlanan *İlhanlı Devleti'nin Dağılışı ve Halefi Olan Devletler (1335-1350)* isimli çalışma, İlhanlı Devleti'nin dağılışı süreci üzerinde yoğunlaşmakta bu konu ile ilgili hazırlanmış başka bir çalışma bulunmamasından ötürü bir hayli önem arz etmektedir. İlhanlı Devleti'nin dağılışı sürecinin bütün teferruatlarıyla ele alındığı söz konusu eser, 2021 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulmuş *İlhanlı Devleti'nin Yıkılışı (1335-1350)* adlı doktora tezinin yeniden incelenmesi ve düzenlenmesi neticesinde ortaya çıkarılmıştır.

Hülegü Han'ın 1256 yılında İran'da kurmuş olduğu İlhanlı Devleti, 1295 senesi itibarıyla bağımsızlığını kazanmış, Gazan Han'ın 1304 senesinde ölümünün peşi sıra ise gerilemeye başlamıştır. Bu durum İlhanlı Devleti'nin geleceği açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Devletin son hükümdarı Ebû Sa'îd Bahâdır Han'ın emriyle tecrübeli ordu komutanı Çoban'ın 1327 senesinde idamı ise ikinci bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Zira onun ölümüyle dağılışı süreci hızlanmıştır. Ebû Sa'îd Bahâdır Han'ın 1335 senesinde ölümünün ardından İlhanlı Devleti parçalanmaya yüz tutmuş, bölgede birçok devlet ve hanedan ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde İlhanlıların dağılışı sürecini ve sonrasını ortaya koyan derli toplu bir çalışmanın olmaması gerçeği, yazarı bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Üç bölüm halinde ele alınan eserde, ön söz ve kısaltmaların peşi sıra *Kaynaklar ve Araştırmalar* başlığı altında İlhanlı Devleti'nin dağılışı sürecinin konu edildiği farklı dillerde kaleme alınmış birçok esere yer verilmiştir. Bu eserler önem sırasına göre Farsça, Arapça ve Ermenice olmak üzere kategorize edilmiştir. Tasnif edilen söz konusu eserler, müellifleri ile birlikte alt başlıklar halinde belirtilmiştir. Verilen bilgiler dipnot sistemi dâhilinde genişletilerek okuyucuya açıklayıcı bir anlatım sunma amacı güdülmüştür. Coğrafya eserleri, seyahatnameler ve nüvizmatik kaynaklar yardımcı kaynaklar olarak belirtilmiş, böylelikle eserin okuyucular nezdinde anlaşılabilmesine olanak sağlanmıştır. Devletin dağılışına ilişkin müstakil bir çalışma olmamasına rağmen konuyla bağlantılı birden fazla eser ve makalenin kaleme alınmış olduğu bilgisi *Araştırmalar* başlığı altında belirtilmiştir. Bu noktada konu edilen eser ve makalelerin içeriğine dair bilgilerin ardından bölümlere geçilmiştir.

Giriş bölümünde *I. Gölge Hanlar Dönemine Kadar İlhanlı Devleti Tarihinde Genel Bir Bakış* başlığı atılarak İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hülegü Han'ın imparatorluk sınırlarını genişletmek adına yapmış olduğu faaliyetler, dış politikada Altın Orda Hanlığı ve Çağatay Hanlığı ile mücadelesine değinilmiştir; ardından oğlu Abaka Han'ın idaresi ele alınarak konu, açıklamalı dipnotlarla desteklenmiştir. Ahmed Teküder ile Argun arasında yaşanan taht mücadelesini anlatan yazar, iktisadi bunalımın yaşandığı Geyhatu Han ve dönemine de kısaca değinmiştir. Gazan Han ve faaliyetleri üzerinde özellikle durulması, İslam dininin resmî olarak kabul edilmesinin bir sonucu olsa gerektir. Onun döneminde devlete bağlı tüm kurum ve kuruluşlar, İslamî kurallara uygun olarak düzenlenmiştir. Eserde Olcaytu Han'ın yanı sıra devletin en parlak olduğu Ebû Sa'îd Bahâdır Han'ın saltanat dönemi ele alınarak *Giriş* bölümü sonlandırılmıştır.

Gölgehanlar Dönemi (1335-1355/1356) başlıklı birinci bölümde devletin dağılıp sürecinde hükümdar olan kişiler, *Gölge Hanlar* olarak nitelendirilmiştir. Bölümde tahta geçme imtiyazını elde etmek adına verilen mücadelelere değinilmiştir. Bu mücadeleler; Cengiz Han sülalesinden gelen şehzadeler, soylu aileler ve güçlü feodal kabile liderleri ve Şiilik'e ya da radikal hareketlere bağlı gruplar arasında olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Arpa Han ile başlayan *Gölge Hanlar* döneminde yazar, Arpa Han'ın tahta çıkış süreci ve faaliyetlerini ortaya koymuştur. Arpa Han'a muhalif grupların desteğiyle tahta çıkan Musâ Han, sonrasında da Muhammed Han dönemleri hakkında bilgiler vererek bu ikilinin sebep ve sonuçlar çerçevesinde taht mücadelesini anlatmıştır. Cengiz Han'ın kardeşi Cuçi Kasar'ın soyundan gelen Toga Temür'ün birinci hâkimiyet dönemi, Satı Bik Han dönemi ve Toga Temür'ün ikinci hâkimiyet dönemini sırasıyla ele alan yazar, İlhanlı Devleti'nin dağılıpının hız kazandığı dönemler olan Süleymân Han, Cihân Temür Han ve ölümüyle gölge hanlar dönemini sona erdiren Anûşirvân'dan bahsederek birinci bölümü sonlandırmıştır.

İlhanlı Devleti'nin Halefi Olan Devletler başlıklı ikinci bölüm incelendiğinde, istikrarın tesis edilemediği, İlhanlı coğrafyasının birden fazla hanedan arasında taksim edildiği ortaya konulmuştur. Bunlar *Celâyîrliler, İlhanîler, Çobânlılar, Muzâfferîler, İncûiler, Eratnahılar, Serbedârîler* ve *Kertler* olmak üzere sıralanmaktadır. Adı geçen mahalli hanedanlar siyasi açıdan mühim atılımlar gerçekleştirememiş olsalar dahi gerek bilim gerekse edebiyat sahasında yetiştirmiş oldukları bireyler ve eserleri dolayısıyla isimlerini günümüze değin ulaştırabilmeyi başaramışlardır. Hanedanlar ve kuruluş süreç-

leri ana başlıklar halinde, han olan kimselerin hâkimiyet dönemleri, ülke içerisindeki faaliyetleri ve birbirleri ile olan mücadeleleri nispetinde anlatılmış ve bu anlatımlar dipnotlarla desteklenmiştir. Çalışmada İlhanlı Devleti'nin varisi olma yolunda ilerleyen Celâyîrliler ön planda tutulmuştur. Bunun dışındaki hanedanların birer güç unsuru olarak varlık göstermiş olduğu belirtilerek bölüm sonlandırılmıştır.

İlhanlı Devleti'nin Dağılış Nedenleri başlıklı üçüncü bölüm incelendiğinde, devletin dağılışının en önemli sebebi olarak ülke içi faaliyetler gösterilmiştir. Bu durum *İç Nedenler* başlığı altında tartışılmıştır. Emîr Çoban'ın ölümü ile dağılış süreci hız kazanmış; ayaklanmalar, başarısız olunan ağır savaşlar başta olmak üzere dağılışa sebep olan faktörler sırasıyla tahlil edilmiştir. Ülkenin idari mekanizmasında zuhur eden gelişmelerin dağılışa giden sürece etki etmiş olduğuna değinen yazar, *İdârî Nedenler* başlığı altında bu konuyu irdelenmiştir. Bunun dışındaki etkenleri ise *askeri, ekonomik, ticari ve kültürel* nedenler başlığı altında değerlendirme yoluna gitmiştir. Yazar, *Dış Nedenler* başlığındaki son kısımda ise dağılış sürecinde dış etkenlerden ziyade iç sebeplerin etkili olduğunu vurgulamıştır. Zira devletin çözülüşündeki en önemli etkeni iç sebepler oluşturmuş; bilhassa feodalleşme dağılışın birincil ve esas sebebini teşkil etmiştir.

Sonuç kısmında İlhanlıların dağılış ve yıkılış sebepleri tartışılmış, dağılışın Türk tarihi açısından olumlu neticelere sebebiyet verdiği belirtilerek, gerek Anadolu gerekse Azerbaycan havzasında başlayan Türkleşme hareketinin giderek hız kazandığına vurgu yapılmıştır. Eserini bu şekilde sonuçlandıran yazar, istifade etmiş olduğu tüm kaynakları *Kaynaklar* başlığı altında sırasıyla belirtmiş, böylece okuyucularına zengin bir kaynak çeşitliliği sunmuştur. Ardından *Dizin* kısmına yer verilerek, devletin içinde bulunmuş olduğu iktisadi vaziyet, hanların hâkimiyet dönemlerine ilişkin sikkeler *Ekler* başlığı altında görselleştirilerek eser sonlandırılmıştır.